

BIOLOĢISKĀ PRODUKCIJA UN TIRGUS

Tendences rāda, ka bioloģiskā lauksaimniecība Eiropas Savienībā (ES) attīstās, katru gadu arvien pieaugot gan bioloģiski apsaimniekotajām platībām, gan arī bioloģiski saražotajai, pārstrādātajai un pārdotajai produkcijai. Latvija vairākus gadus bija starp ES valstu līderēm bioloģiski apsaimniekoto platību īpatsvara ziņā, taču ne vienmēr plašas bioloģiski apsaimniekotas platības nozīmē daudz vietējās bioloģiskās pārtikas uz iedzīvotāju galdiem.

ELITA BENGA, Mg. sc. ing.,
ARMANDS VĒVERIS, Dr. oec.,
MAIJA UŠČA, Dr. geogr.,
JURIS HĀZNERIS, MBA

Bioloģiski ražojošās platības

Līdzīgi kā citur ES, arī Latvijā bioloģiskā lauksaimniecība attīstās un bioloģiski apstrādāto platību apjoms arvien pieaug. Piemēram, 2013. gadā ar bioloģiskajām metodēm Latvijā tika apsaimniekoti 180 752 ha jeb 9,9% no visas lauksaimniecībā izmantojamās zemes (LIZ), bet piecus gadus vēlāk – 2018. gadā – jau 280 383 jeb 14,5% no LIZ. Vidēji ES ar bioloģiskām metodēm 2018. gadā tika apsaimniekoti 7,5% no visas lauksaimniecībā izmantojamās zemes.

Pētot bioloģiski apsaimniekoto platību un izaudzētās ražas apjomu, jāņem vērā bioloģiski apsaimniekoto platību struktūra. Bioloģiski apsaimniekoto platību struktūras pamatu gan 2013., gan 2018. gadā veidoja

trīs izmantošanas veidi – pastāvīgās pļavas un ganības (ilggadīgie zālāji), aramzemē sētie zālāji un aramzeme. Lielais zālāju īpatsvars nozīmē, ka tās ir platības, kur bioloģiski var audzēt zālējādus dzīvniekus. Aramzeme no bioloģiski apsaimniekotajām platībām 2013. gadā veidoja 23%, bet 2018. gadā – 34%.

Analizējot bioloģiski apsaimniekotajās aramzemēs audzētās kultūras, secināms, ka visplašāk gan 2013., gan 2018. gadā tika audzētas auzas un vasaras kvieši. 2018. gadā plašākās platībās audzēti arī griķi.

Savukārt bioloģiski audzēti kartupeļi un dārzeņi aizņem salīdzinoši mazas platības – 2013. gadā tie bija 758 ha, bet 2018. gadā – 1275 ha, kuros galvenokārt tiek audzēti kartupeļi.

Atbalsts bioloģiskajiem lauksaimniekiem

Ņemot vērā svārstības saražotajos apjomos pa gadiem, aplūkojām arī subsīdiju

izmaiņas bioloģiskajiem lauksaimniekiem. Kā redzams no tabulā apkopotajiem datiem, tās augušas laukaugiem, bet samazinājušās zālājiem.

Jauns atbalsts ir radīts bioloģiskajai biškopībai – par katru bioloģiski sertificēto bišu saimi. Agrāro resursu un ekonomikas institūta (AREI) veiktā pētījuma intervijās tika izteikts viedoklis, ka likmju apmēram ir nozīme audzējamo kultūraugu izvēlē. Arī aramzemēs audzējamo kultūraugu platību palielinājums (11% 2018 vs. 2013) liecina, ka veiktajām izmaiņām likmju apmēros ir bijusi nelieļa pozitīva ietekme.

Lauksaimnieku lēmumu par labu kāda produkta ražošanai ietekmē ne tikai atbalsta apjoms, bet arī zināšanas un praktiskās iespējas (piemēram, tehnoloģiju pieejamība nezāļu apkarošanai dārzeņu platībās), realizācijas tirgus tuvums, izveidotie realizācijas kanāli, augsnes kvalitāte, pieejamās LIZ platības u. c.

Bioloģiskās produkcijas ražošana un pārdevumu īpatsvars

Dati par produkcijas ražošanu rāda, ka atbilstoši platību pieaugumam attiecīgi palielinās arī bioloģisko produktu ražošana.

Bioloģiskās saimniecības pārdod aptuveni divas trešdaļas no saražotās lauksaimniecības produkcijas. Pārdevumu īpatsvars bioloģiskajā saimniecībā ir nedaudz zemāks nekā konvencionālajā, jo daļu produkcijas izmanto saimniecībā, piemēram, augkopības produktus lopbarībai utt. Tāpat nozīmīgu

Bioloģiskās lauksaimniecības (BLA; M11 pasākums) atbalsta likmes

Atbalsttīstīgā platība	Atbalsta likmes (EUR/ha)		Atbalsta likmju izmaiņas (%)
	LAP 2007–2013	LAP 2014–2020	
BLA par ilggadīgiem zālājiem (t. sk. par zālāju platību, kurā ievāc savvaļas ārstniecības augus), aramzemē sētie zālāji, papuve	138	97	-30%
BLA par laukaugu un pārējo kultūru aramzemes platību, tīrsējas stiebrzāļu, tauriņziežu un nektāraugu aizņemtu platību	108	117	8%
BLA par dārzeņu (izņemot kartupeļu) platību	357	399	12%
BLA par kartupeļu, arī cietes kartupeļu platību	318	397	25%
BLA par augļu koku, ogulāju un tādu ilggadīgo stādījumu platību, no kuras iegūst ēdamus augļus	419	485	16%
BLA atbalsta apmērs par 1 atbalsttīstīgo bišu saimi	-	40	100%

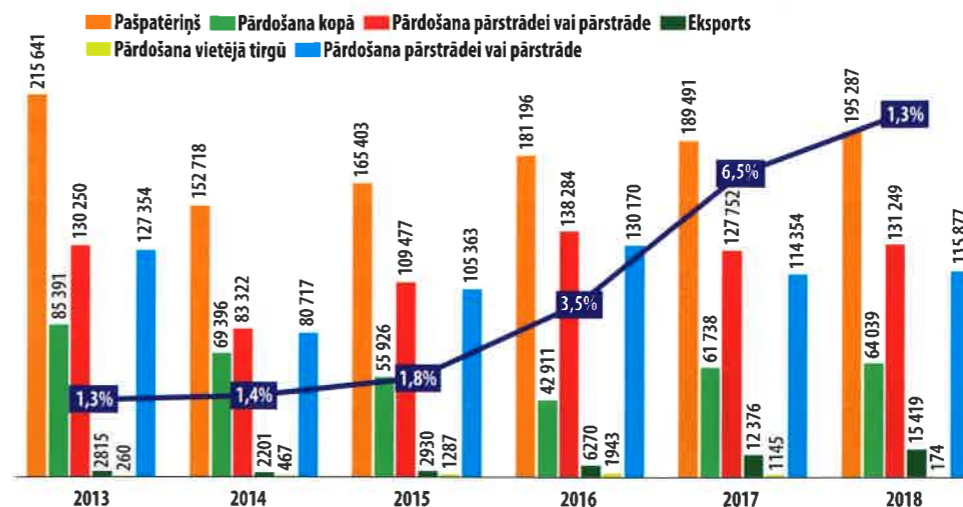
Avots: Autoru aprēķins pēc LAD datiem

Bioloģiskās l/s produkcijas saražotais apjoms (tonnas)

Produkti	2015	2016	2017	2018	2019	2019/15
Graudaugi	60 203	61 687	71 059	74 356	11 1995	186%
Tehniskās kultūras	356,4	695	1086	1098	1483	416%
Dārzeņi	1842	2355	2058	2160	3107	169%
Kartupeļi	18 406	16 259	15 130	20 411	22 808	124%
Augļi un ogas	1529	2190	1946	2985	2642	173%
Liellopi	3725	2111	2166	2559	2164	58%
Aitas un kazas	329	202	272	258	286	87%
Cūkas	119	49	80	63	62	52%
Citi dzīvnieki	52	44	94	102	75	144%
Govju piens	66 769	72 105	80 016	77 235	83 386	125%
Kazu piens	243	258	381	349	346	142%
Medus	291	273	344	410	359	123%

AVOTS: AUTORU APRĒKINS PĒC LDC DATIEM

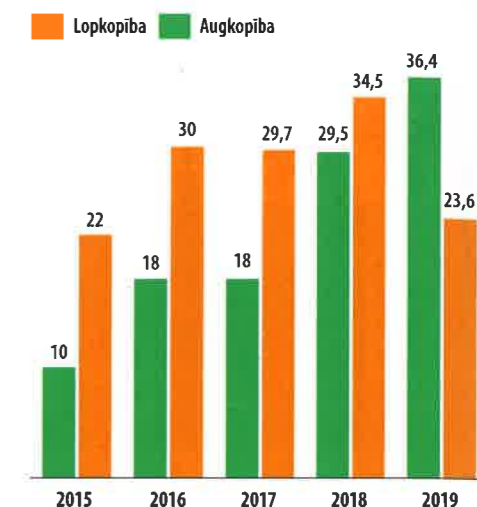
Bioloģiskās produkcijas raksturlielumi

daļu produktu ražo pašpatēriņam, it īpaši augkopības produktus. Tāpēc pārdevumu īpatsvars lopkopībā ir augstāks nekā augkopībā (2019. gadā – attiecīgi 85% un 60% no saražoto produktu vērtības). Pārdoto produktu īpatsvars pēdējo piecu gadu laikā ir palielinājies augkopībā, bet lopkopības produktiem tas nav būtiski mainījies.

Pārliecinoši nozīmīgākais Latvijā saražotais un tirgotais bioloģiskais produkts ir govju piens. Tiek pārdots ap 87% no saražotā piena. Pēdējos gados par otru nozīmīgāko bioloģisko produktu pārdošanas vērtības ziņā kļuvis ārstniecības augi, kuru apjoms strauji pieaudzis, sākot ar 2018. gadu. Latvijā audzēto bioloģisko ārstniecības augu tirgus vērtība

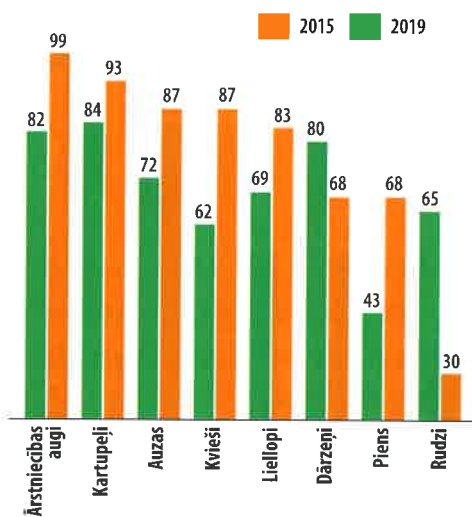
Pārdotā produkcija pa gadiem (milj. eiro)

jau pārsniedz 9 milj.eiro, turklāt 96% no izaudzētā tiek pārdots.

No graudaugiem nozīmīgākā bioloģiski audzētā kultūra ir auzas, kuru tirgus vērtība pārsniedz 5,5 milj. eiro un ar katru gadu palielinās. Citi nozīmīgākie bioloģiskie produkti, ko pārdod, ir pākšaugi, kartupeļi, liellopu gaļa un dzīvnieku liellopi, kā arī dārzeņi,

Pārdotās bioloģiski marķētās produkcijas īpatsvars (% no kopējā pārdevumu apjoma) 2015. un 2019. gadā.

augļi un ogas. Savukārt pašpatēriņā vislielākā nozīme ir kartupeļiem un dārzeņiem, kurus pārdod mazāk nekā pusi no izaudzētā.

Tomēr ne visa pārdotā produkcija tiek bioloģiski marķēta. Dažādu iemeslu dēļ 2019. gadā apmēram 30% lopkopības produktu un 17% augkopības produktu ir pārdoti kā konvencionālā produkcija. Te gan vietā atzīmēt, ka bioloģiski marķētās produkcijas īpatsvars arvien palielinās, jo 2015. gadā kā konvencionāli tika pārdoti 50% bioloģiskās lopkopības un 29% augkopības produktu.

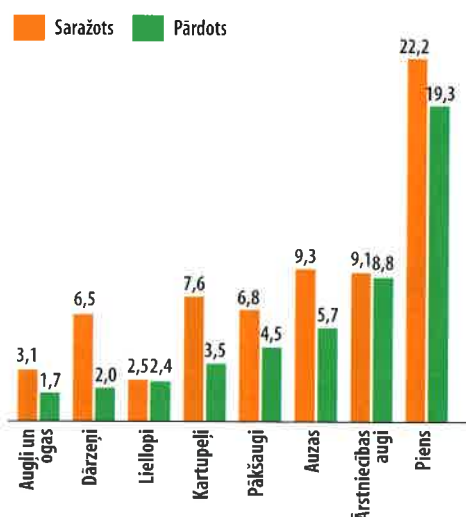
Dažādiem produktiem bioloģisko pārdevumu īpatsvars ir atšķirīgs. Augstākais bioloģiski pārdoto produktu īpatsvars kopējā pārdevumu apjomā 2019. gadā bija ārstniecības augiem (99%), kartupeļiem (93%), kviešiem un auzām (87%), kā arī liellopu gaļai (83%) un pākšaugiem (82%). Šo īpatsvaru ietekmē gan realizācijas iespējas, gan cenu starpība starp bioloģisko un konvencionālo produktu. Regulāri zems bioloģisko pārdevumu īpatsvars ir pienam (68%), kam ir vislielākā nozīme bioloģiskajā ražošanā, tomēr pēdējos gados tas būtiski audzis. Tāpat salīdzinoši zems pārdotā īpatsvars ir bioloģiskajiem dārzeņiem (68%), bet viszemākais – rudziem (30%).

Salīdzinot ar 2015. gadu, lielākajai daļai produktu pieaug bioloģiski marķētās produkcijas īpatsvars. Tomēr atsevišķiem produktu veidiem tas ir samazinājies. Būtiskākais samazinājums ir rudziem, kas liecina par problēmām ar bioloģiski audzētu rudzu noietu.

Cenu atšķirības

Daļai produktu ir izteikta saistība starp bioloģiskās produkcijas popularitāti audzētāju vidū un cenām, par kādām bioloģiskās saimniecības pārdod savu produkciju salīdzin-

Pārdotā produkcija 2019. gadā (milj.eur)

nājumā ar Latvijas vidējām cenām. Piemēram, vislielākā cenu atšķirība ir ārstniecības augiem (vairāk nekā 10 reizes), tādēļ saprotams, ka bioloģiskie audzētāji tos pārdod, attiecīgi marķētus. Bioloģisko pākšaugu cena 3,5 reizes pārsniedz vidējo pākšaugu cenu valstī, bet kartupeļiem attiecīgā starpība ir gandrīz divas reizes. Turpretī pavisam nenozīmīga attiecīgā starpība 2019. gadā bijusi rudziem, medum, bet vidējā bioloģiski pārdotā piena cena bijusi pat mazāka nekā vidējā piena cena Latvijā. Tas liecina par problēmām bioloģiskā piena tirgū. Līdzīgas problēmas ir arī citos sektoros, jo pašlaik bioloģisko produktu realizācija bieži vien notiek individuāli, kas mazina iespējas ietekmēt tirgus cenu, kā arī apgrūtina ceļu pie pircēja.

Atsevišķos gados attiecība starp bioloģisko un konvencionālo produktu cenu mēdz būt atšķirīga, tomēr lielākajai daļai produktu tendences saglabājas.

Kopumā bioloģisko produktu cenas ir svārstīgas. Lielākās svārstības ir ārstniecības augiem un dārzeņiem, kam vidējo cenu atšķirības dažādos gados sasniedz pat vairākas reizes. Pākšaugu cena pēdējos gados, palielinoties saražoto pākšaugu apjomam, samazinās. Samērā svārstīgas cenas ir arī bioloģiskajam pienam, kā arī augļiem un ogām. Salīdzinoši stabilas tās ir liellopiem, aitām, kartupeļiem un medum.

Pārstrādes iespējas

ES pašlaik īpašu uzmanību pievērš bioloģiskās lauksaimniecības attīstībai, jo mainās arī cilvēku domāšana un paradumi. Aizvien vairāk iedzīvotāju vēlas baudīt veselīgus un kvalitatīvus pārtikas produktus, un bioloģiskā lauksaimniecība ir tam pamats. Tādējādi pēdējos gados palielinās iespējas pārdot saražoto produkciju. Izmaiņas vērojamas arī pār-

tikas pārstrādes uzņēmumu vidū, kur par 26% (2020. pret 2013. g.) pieaudzis arī to uzņēmumu skaits, kas nodarbojas ar bioloģisko produktu pārstrādi. Bioloģiskās pārstrādes līnijas izveidojuši tādi lieli pārtikas pārstrādes uzņēmumi, kā AS *Dobeles dzirnavnieks*, AS *Talsu piensaimnieks*, AS *Tukuma piens* u. c. Arī pārstrādei pārdotais un pārstrādātais produkcijas īpatsvars pēdējos gados ir strauji pieaudzis. Tādējādi tiek pievienota vērtība saražotajai produkcijai, kas ir pozitīvi.

Te gan jāmin, ka pašreizējais atbalsts netiek tieši vērsts uz produkcijas virzību tirgum un attiecīgi arī eksportam. Neraugoties uz to, bioloģisko produktu tirgus Latvijā arvien palielinās. Ja aplūkojam visu saražoto produkciju vērtības izteiksmē, tad 67% no produkcijas tiek pārdoti (tostarp pārstrādei), bet 6% pārstrādāti uz vietas saimniecībās (2019. g.). Kopējā pārdoto bioloģiskās lauksaimniecības produktu vērtība palielinājusies no 31,7 milj. eiro 2015. gadā līdz 60 milj. eiro 2019. gadā – teju divas reizes. Īpaši strauji audzis augkopības produktu tirgus, turpretī bioloģiskā lopkopība lielā mērā stagnē.

Nemot vērā tirgus tendences un pārstrādes uzņēmumu skaita pieaugumu, sagaidāms, ka arī turpmāk augs pieprasījums pēc bioloģiski saražotas produkcijas. Mūsdienās īpaša nozīme produktu pārdošanas iespējām ir produkta kvalitātei un servisam.

Eksports

Kopš 2014. gada pieaug arī eksportējamo produktu klāsts. Sākotnēji tie bija galvenokārt graudi, lai arī ļoti niecīgos apjomos no saražotā (aptuveni 0,1%), bet jau 2015. gadā parādās tehniskās kultūras (2016. gadā sasniedzot gandrīz 27% no saražotā). 2016. gadā būtiski palielinās liellopu izvedums, kā arī atklāta lauka dārzeņu, augļu un ogu.

Ārvalstīs pārdoti arī citi dzīvnieki, tostarp brieži un zirgi, kuriem lielākais eksports sasniegts attiecīgi 2015. un 2017. gadā (abos gadījumos 21 tonna). Šie dzīvnieki pārdoti gandrīz tikai eksportam, vietējā tirgū pārdots ļoti neliels apjoms. Būtu gan vietā piebilst, ka dati par bioloģisko produktu eksportu varētu būt nepilnīgi. Spriežot no atsevišķiem rakstiem dažādos avotos un informācijas no saimniecībām, faktiskais eksporta apjoms var būt būtiski lielāks.

Iepriekš aprakstītais parāda, ka kopumā bioloģiskā lauksaimniecība Latvijā attīstās, pārdotās produkcijas apjomi stabili turas 60–70% robežās no kopējā saražotā. Iespējams, bioloģiskajiem lauksaimniekiem būtu aktīvāk jādomā par kooperāciju, lai koncentrētu savu piedāvājumu. Īpaši nozīmīgi tas būtu nozarēs, kurās ir daudz neliela apjoma ražotāju (piens, dārzeņi, medus u. c.). **a**